

Аксана Данільчык,
кандыдат філалагічных навук

Тры паэтки, тры лёсы: Зінаіда Бандарына, Наталля Вішнеўская, Яўгенія Пфляўмбаўм у кантэксце гісторыі беларускай літаратуры XX ст.

На пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя Сяргей Дубавец у эсэ «Тры паэзіі», разважаючы аб беларускай жаночай паэзіі і распавядаючы пра постаці Н. Арсенневай, Л. Геніюш і Я. Пфляўмбаўм, адзначыў: «Сённяшняму «сярэдняму пакаленню» яўна не ставала прыкладу, нават настаўніка. Яны часта звярталіся да вобразаў Эўфрасінні Полацкай /XII стагоддзе/ альбо Цёткі /памерла ў 1916-м/, а непасрэднае сувязі з папярэдніцамі не мелі. Ці то не маглі мець, ці не хацелі. Пераемнасць была парушаная. Быццам і не было тых трох... Але ж цяпер мы бачым, ведаем іх, гаворым пра тых, хто ахоўваў прамацярынскі агонь беларускай паэзіі ўсе гэтыя гады. Ці хутка адновіцца перарваная сувязь?»¹ Безумоўна, насамрэч паэтак было куды больш, чым тры, і, хацелася б сапраўды, каб іх імёны сталі неад’емнай часткай гісторыі беларускай літаратуры.

Трэба сказаць, што за той час, які прайшоў ад напісання гэтага эсэ, пэўныя крокі для аднаўлення “перарванай сувязі” былі зробленыя, хоць, напрыклад, у даследаваннях беларускай жаночай паэзіі канца 90-х – пачатку 2000-х гг. гэты прабел усё яшчэ захоўваўся. Заўважым таксама, што калі Н. Арсенневу і Я. Пфляўмбаўм можна аднесці да прыкладна аднаго літаратурнага пакалення, то паміж першымі публікацыямі Н. Арсенневай і Л. Геніюш палягае розніца ці не ў дваццаць год. І, як нельга весці гаворку пра беларускую літаратуру 20-30-х гг. без Наталлі Арсенневай, так, на нашу думку, гісторыя беларускай літаратуры (тут мы маем на ўвазе ў першую чаргу гісторыю, якую выкладаюць у навучальных установах Беларусі) не можа лічыцца поўнай без як мінімум трох жаночых постацяў – Зінаіды Бандарынай (1909–1959), Наталлі Вішнеўскай (1907–1989) і

¹ Дубавец, С. Тры паэзіі //С. Дубавец. Практыкаванні: проза, эсэ, крытыка, паслясл. У М. Конана. – Мінск.: Маст. літ., 1992.

Яўгеніі Пфляўмбаўм (1908–1996), яркіх прадстаўніц маладнякоўскага пакалення, інакш кажучы, паэзіі 20-х – п-ку 30-х гадоў XX ст., хоць і далёка не адзіных. Так сталася, што выданне агульнай паэтычнай кнігі звязала назаўсёды іх імёны, але і ў іх лёсах ёсць адзін агульны момант – яны ніколі не кідалі пісаць вершы, хоць доўгі час іх творы не публікаваліся і нават не перадрукоўваліся, а кнігі не выдаваліся.

Літаратурная дзейнасць названых паэтак пачалася амаль адначасова і звязана з Усебеларускім аб’яднаннем паэтаў і пісьменнікаў “Маладняк”. Паэт Алесь Звонак наступным чынам згадвае сваю першую сустрэчу з “маладнякоўкамі”, якая адбылася ў штабе творчай арганізацыі: “Былі на тым пасяджэнні, ці сходзе, “Маладняка” і нашы мілыя дзяўчаты-паэтэсы: высокая, прыгожая, з жывымі і крыху іранічнымі вачыма Жэня Пфляўмбаўм; невялічкая, бялявая, гаваркая, жыццярадасная і зусім маладзенькая Зіна Бандарына; задумёная, з блакітнымі вачыма і залатымі косамі, скручанымі ззаду ў вузел, паўнаватая і рослая, спакойная і разважлівая Наташа Вішнеўская, якая праз некалькі гадоў маладнякоўская дружбы стала маёй добраю сяброўкаю і жонкаю...”²

Сумесная ж кніга З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай і Я. Пфляўмбаўм “Вершы” выйшла ў 1926 г. тыражом 2000 экзэмпляраў у серыі “Кніжніца Маладняка”. Рэдагаваў яе У. Дубоўка. Практыка сумесных выданняў была ў той час распаўсюджанай сярод маладых творцаў, і кніга складаецца з трох умоўных раздзелаў, у якіх кожная аўтарка была прадстаўлена сям’ю вершамі, а таксама фотаздымкам. Адразу пасля публікацыі выходзяць некалькі рэцэнзій, і што характэрна – паўсюль называюцца імёны Канстанцыі Буйло і Цёткі, прычым іх творчы набытак ацэньваецца па-рознаму.

Напрыклад, у невялікай рэцэнзіі, надрукаванай амаль адразу ў часопісе “Маладняк” у рубрыцы “Кнігапіс” (№ 3, 1926 г.), М. Байкоў пісаў: “Зборнічак вершаў паэтак-маладняковак зварачае на сябе ўвагу, што гэта *першы* за час

² Звонак, А. Гады незабыўныя // А. Звонак. Неспакойныя сэрцы. – Мінск, 1973. – С. 10.

рэвалюцыі зборнік жаночае творчасці. Вядома, што нашыя кабеты сарамяжныя і іх трэба парадкам раскачаць, каб яны пачалі выяўляць сябе ўраўне з мужчынамі. Праўда, некаторае выяўленне ў беларускай літаратуры жаночая творчасць знайшла сабе яшчэ да рэвалюцыі. Да гэтай катэгорыі належаць зборнік Канст. Буйло і вершы Цёткі, аднак, калі не лічыць вельмі скромнай па сваіх размахх Хмаркі³, чамусь у час рэвалюцыі нашыя кабеты маўчалі ды маўчалі...”⁴. Крытык адзначае і характэрныя рысы творчасці кожнай з аўтарак: «Зборнічак вершаў Бандарынай і К-^о відавочна паказвае, што беларуская камсамолка выходзіць на шлях шырокай грамадзянскай дзейнасці. Грамадзянскія матывы асабліва выразна чуваць у вершах Бандарынай. У яе ж “гул фабрычны прывітанне спявае”... Вершы Вішнеўскай і Пфляўмбаўм больш *лірычны* па свайму зместу, прычым у першай мае перавагу, я б так казаў, лірызм *суб’ектыўны*, а ў другой – аб’ектыўны, – замілаванне да роднай краіны»⁵. У цэлым, М. Байкоў даволі высока ацэньвае творчасць маладняковак: “Большасць вершаў можа вытрымаць крытыку. Беларускія паэтки паказалі, што яны могуць пісаць не горш, а часам, калі мова датыча жаночых інтарэсаў, жаночае долі-нядолі, лепш за іх таварышаў-хлопцаў. Праўда, як першыя спробы маладога пярка, вершы маюць і бракі”. Сярод недахопаў М. Байкоў адзначаў шаблоннасць пабудовы вершаў і рыфмаў, але падсумоўваў, што зборнічак пакідае прыемнае ўражанне і з’яўляецца гарантыяй поспехаў паэтак у будучым.

Другая рэцэнзія, падпісаная Я. Паляшук, выйшла амаль адначасова ў газеце “Савецкая Беларусь” (№ 70 (28 сакавіка) 1926 г.) у раздзеле “Бібліяграфія”, у ёй адзначалася: “Мы маем у сучасны момант шэраг надзвычайна таленавітых і паказаўшых сваю мастацкую сілу пісьменніц і паэтэс. А стары час нам зусім ня даў жаночых іменняў у літаратуры. Праўда, беларуская літаратура мае імёны Цёткі і Буйло; але па тых ці іншых прычынах яны не здолелі заняць месца ў

³ Хмарка – псеўданім паэтки Наталлі Панамаровай (1897 – ?).

⁴ Байкоў М. **З. Бандарына, Н. Вішнеўская, Я. Пфляўмбаўм. Вершы.** Выданьне ЦБ Маладняка. Менск, 1926. — 46 стар. — Маладняк, 1926, № 3. — С. 149.

⁵ Тамсама. — С. 150

беларускай літаратуры, увёўшы ў яе што-небудзь асабліва новае, каштоўнае”⁶. З апошнім меркаваннем, зразумела, можна паспрачацца, бо роля згаданых паэтак у беларускай літаратуры відавочная.

І ў гэтай рэцэнзіі аўтар сказаў колькі словаў пра кожную аўтарку, напрыклад, пра Бандарыну: “Ёсць шмат тэхнічных недахватаў. Але пры ўсім тым творчасць Бандарынай пры ўмове стараннай працы над адшліфоўкай вершаў абяцае даць многае”⁷; пра Вішнеўскую: “Інакшы характар мае сакавітая вобразная лірыка Н. Вішнеўскай. Тут можна гаварыць аб некаторых тэхнічных дасягненнях. Адчуваецца шуканне формаў і шуканне гэта мае вынікі... Ва ўсіх вершах Вішнеўскай адчуваецца музычнасць, мілагучнасць і крыніцаю яе творчасці, безумоўна, з’яўляецца народная песня, якую Вішнеўская імкнецца тэхнічна распрацаваць”⁸, і пра Пфляўмбаўм: “У вершах Пфляўмбаўм, даволі гладкіх з тэхнічнага боку, пераліваюцца і індывідуальныя перажыванні, як каханне і больш глыбокія думкі”⁹. А напрыканцы выказаў спадзяванне на іх новыя творчыя поспехі.

Хацелася б таксама адзначыць, што ніводная з трох паэтак не паходзіла з сялянскай сям’і, нават нарадзіліся яны ў гарадах: Зінаіда Бандарына ў сям’і афіцэра царскай арміі і выкладчыцы гімназіі ў Гародні, Наталля Вішнеўская – у сям’і настаўнікаў у Коўне, Я. Пфляўмбаўм – у сям’і нямецкага інжынера-чыгуначніка ў Менску.

Кніга была прыязна сустрэта і ў Заходняй Беларусі. Напрыклад, Антон Луцкевіч апублікаваў у “Беларускім календары” за 1929 г. артыкул “З усходніх загонаў (Літаратурны агляд)”, дзе пісаў: “...адзначым адну вельмі прыемную праяву, якой з’яўляецца зборнічак вершаў трох маладых пяснярак: З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай і Я. Пфляўмбаўм. Наша паэзія мае надта мала жаночкіх найменняў. Апрача Цёткі ды Буйлянкі – бадай нікога больш з жанок не бачылі мы

⁶ Паляшук Я. **З. Бандарына, Н. Вішнеўская, Я. Пфляўмбаўм. Вершы.** Выданьне ЦБ Маладняка. 1926. Стар. 46. — Савецкая Беларусь, 1926, № 70 (28 сакавіка). — С. 6.

⁷ Тамсама.

⁸ Тамсама.

⁹ Тамсама.

на нашым адраджэнскім Парнасе. Дык тым прыемней адзначыць уваход на Парнас беларускі гэтых трох паэтак. Праўда ад ацэнкі іхняе творчасці (ведама, у маладнякоўскім духу) мы мусім сёння ўстрымацца, бо лішне мала маем матэрыялу дзеля гэтага. Але спадзяемся, што яны і самыя пойдучь яшчэ наперад у сваім мастацкім развіцці, і павядучь за сабой цэлы рад новых пяснярак”¹⁰.

У 1931 годзе новы часопіс Заходняй Беларусі “Жаноцкая справа” (выходзіў у сакавіку – лістападзе 1931 г.) апублікаваў на сваіх старонках вершы трох аўтарак пад агульнай назвай “Пясняркі з Усходняй Беларусі” з невялікай прадмовай, дзе пісалася пра вядомых беларускіх паэтак XIX – пачатку XX ст. і пра Наталлю Арсенневу і з радасцю адзначалася: «Але і на Усходзе – за гранічнай мяжой, якая падзяліла Беларусь на дзве часці, – родзяцца сярод беларускіх жанчын паэтыцкія таленты, творы якіх для нас, на жаль, бадай зусім недаступны. Толькі выпадкова дайшла да нас невялічкая кніжачка пад назовам “Вершы”, надрукаваная ў 1926 г..., з якое даведваемся аб імёнах трох беларускіх паэтак – прадстаўніц пралетарскага кірунку, а такжа можам пазнаёміцца з узорами іх творчасці...»¹¹. У № 2 друкаваліся вершы З. Бандарынай “Шэптам дзіўным...”, “І толькі ты...”, “Не кажы...”; у № 3 – вершы Н. Вішнеўскай “Завіхрылі...”, “Гэй, ляці...”, “Ноч”, “Беларусь”; у № 4 – вершы Я. Пфляўмбаўм “Айчына”, “Навальніца”, “Закрынічыла сэрца...”, “Я адна на далёкай чужыне”.

У другой палове 20-х паэткі актыўна публікуюцца, рыхтуюць свае новыя, ужо персанальныя кнігі. Пра гэта паведамляе часопіс “Полымя” (1927, № 8) у раздзеле “Хроніка беларускае культуры”: «*Зіна Бандарына здала Беларускаму Дзяржаўнаму Выдавецтву для надрукавання зборнік вершаў “Званы-перазваны”*»¹². Значыць, зборнік быў цалкам падрыхтаваны. Па невядомых прычынах кніга не ўбачыла свет. У тым жа 1927 г., але ўжо ў хроніках часопіса “Маладняк” (№ 5) упершыню з’яўляюцца звесткі пра тое, што Я. Пфляўмбаўм

¹⁰ Луцкевіч А. Выбраныя творы: праблемы культуры, літаратуры і мастацтва / Антон Луцкевіч; уклад., прадм., камэнт., індэкс імёнаў, пер. з пол. і ням. А. Сідарэвіча. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – С. 235.

¹¹ Пясняркі Усходняе Беларусі (З. Бандарына, В. Вішнеўская, Я. Пфляўмбаўм) // “Жаноцкая справа”, 1931, № 2. – С. 3.

¹² Хроніка беларускае культуры // “Полымя”, 1927, № 8. – С. 199.

“рыхтуе да друку зборнік лірычных вершаў”¹³, але толькі ў 1930 г. у № 1 і № 3 гаворка ідзе пра тое, што кніга здаецца ў друк, прычым агучваецца і яе назва – “Мелоды”. Гэты зборнік таксама не ўбачыў свет.

У 1931 годзе Зінаіда Бандарына здолела-такі выдаць уласную кнігу “Веснацвет” – адзіная не толькі з трох аўтарак зборніка “Вершы”, але і з усіх “маладняковак”. На кнігу адгукнуліся даволі разгромнымі рэцэнзіямі Эдуард Галубок і Юлія Дворкіна¹⁴. Існаваць у літаратуры рабілася ўсё цяжэй і цяжэй. У 1934 годзе З. Бандарына паступае ў аспірантуру пры Акадэміі Мастацтваў у Ленінградзе і таксама канчаткова замаўкае. Зноў жа ў Беларусь вяртаецца толкі пасля вайны. Публікуе прозу і творы для дзяцей, але не адмаўляецца і ад паэзіі. Адзіны верш, наколькі вядома, з’явіўся ў друку ў 50-я гады – верш “Па купалавых сцежках” (ЛіМ, 1958, 5 ліпеня). Невядомыя творы Зінаіды Бандарынай паступова вяртаюцца да нас, хоць у канцы 50-х паэтка і падрыхтавала зборнік «Выбраныя вершы», куды планавала ўключыць як некаторыя творы 20-30-х гг., так і больш познія (іх большасць). На жаль, зноў-такі кніга не выйшла¹⁵ як па суб’ектыўных (не вельмі спрыяльная рэцэнзія А. Зарыцкага), так і па аб’ектыўных (З. Бандарына памерла ў 1959 годзе) прычынах.

Паступова жыццёвыя і сацыяльна-палітычныя абставіны складаюцца такім чынам, што адна за адной паэткі перастаюць публікавацца.

У 1929 годзе быў арыштаваны першы муж Наталлі Вішнеўскай¹⁶ Алесь Дудар і паэтка практычна знікае з літаратурнага далягляду. Выходзіць замуж за Алеся Звонака, але яго таксама арыштоўваюць. Яна перыядычна з’язджае з Беларусі, а ў 1938 годзе канчаткова прасяляецца ў Ленінградзе, дзе выходзіць замуж за паэта Янку Бобрыка. Н. Вішнеўская застаецца ў Ленінградзе і ў час блакады, перажыве страшную зіму 1941-1942 і эвакуіруецца з дзіцячым домам

¹³ “Маладняк”, 1927, № 5. – С. 96.

¹⁴ Гл. Данільчык А. Зборнік З.Бандарынай “Веснацвет” як люстэрка жаночай паэзіі 20-30-х гг. XX ст. // Пра час «Узвышша»: Матэрыялы Узвышшаўскіх чытанняў (Мінск. 2008–2010). Вып. 3 / уклад.: Г.В.Запартыка, В.В.Жыбуль, У.Г.Кулажанка; навук. рэд. М.І.Мушынскі.– Мн.: РІВШ, 2011. – С. 78–84.

¹⁵ Гл. Данільчык А. А. Асабістая справа Данільчык А. А. “Асабістая справа” Зінаіды Бандарынай і іншыя матэрыялы да біяграфіі паэткі. – “Маладосць”, 2020, № 1. – С. 63–73.

¹⁶ Гл. Жыбуль В. Дыяменты таленту: да 110-годдзя Н. Вішнеўскай // “Літаратура і мастацтва”, 2017, № 19 (12 мая). – С. 6.

бліжэй да лета 1942 г.¹⁷ Вершаў больш не публікуе. Тым не менш, зусім нядаўна тры вершы Наталлі Вішнеўскай, датаваныя 1961 годам, адшукаліся ў фондах Дзяржаўнага музея беларускай літаратуры у архіве Алеся Звонака¹⁸.

У 1931 годзе выходзіць замуж за Максіма Лужаніна Яўгенія Пфляўмбаўм і таксама перастае публікаваць вершы, аднак займаецца перакладамі. У 1933 г. мужа арыштоўваюць і высылаюць у Сібір, паэтка едзе следам. На шчасце, высылка не была доўгай, і з 1935 г. сям'я жыве ў Маскве, на Беларусь вяртаецца пасля вайны. Наступная арыгінальная публікацыя Я. Пфляўмбаўм з'явіцца толькі ў 80-я гады. Ёй пашанцавала больш за іншых – яе «паслямаладнякоўскія» творы выйшлі ў дзвюх кнігах – «Сувой жыцця» (1989) і «На захадзе сонца» (1992), трэцяя, «Зімовае сонца», на жаль, так і засталася нявыдадзенай, а Максім Лужанін рыхтаваў і кнігу вершаў Я. Пфляўмбаўм «Пасмяротнае». Вяртанне Я. Пфляўмбаўм было сустрэта літаратурнай грамадскасцю з вялікім энтузіязмам.

У БДАМЛіМ захоўваецца ліст Наталлі Вішнеўскай да Яўгеніі Пфляўмбаўм, які датуецца 18 снежня 1987 года: «Дарагая Жэня! Ад усяго сэрца віншую цябе з выхадам у свет. Усё такая ж маладая ды прыгожая. Толькі дзе ты была столькі гадоў? Чаму давала дарогу розным сарнякам! Грэх табе было таіць свае багацце. Спадзяюся, што цяпер Сяргей¹⁹ яшчэ не раз дашле мне твае вершы...»²⁰. На жаль, мы не ведаем, што адказала Яўгенія Пфляўмбаўм, але, маем спадзяванне, што адказала.

Як ужо згадвалася, тры вершы Наталлі Вішнеўскай адшукала Ганна Севярынец у фондзе Алеся Звонака, аднак засталася пытанне: чаму ж гэтыя вершы не былі апублікаваныя і чаму паэтка не вярнулася да актыўнага літаратурнага жыцця? Адказ на яго дае сама Наталля Вішнеўская ў лісце да Сяргея Грахоўскага ад 1 ліпеня 1981 года, апублікаваным у свой час Леанідам Мараковым: «Наконт даведніка не клапаціцеся. Што ён мне дасць? Старых

¹⁷ Цяжка не думаць пра тое, што суаўтар «Блакаднай кнігі» Алесь Адамовіч абмінуў сваёй увагай Н. Вішнеўскую.

¹⁸ Севярынец Г. «Хараства нямых знямог». Невядомыя вершы Наталлі Вішнеўскай // «Польмя», 2019. № 11, - С. 96-99.

¹⁹ Сяргей – паэт Сяргей Грахоўскі, які падтрымліваў стасункі з Н. Вішнеўскай.

²⁰ Ліст Н. Вішнеўскай да Я. Пфляўмбаўм. БДАМЛМ, ф. 140, воп. 2, с. 307, л. 3.

памятаю і так, а новых усё роўна не ведаю. А тое, што я не папала ў яго, дык гэта ж справядліва. Што мы там такое зрабілі, каб красавацца на яго старонках? Трэба было пісаць. А вось абставіны зламалі. Доўгія гады работа з ранку да ночы, адарванасць ад літаратурнага жыцця, 1952 год (Н. Вішнеўская праходзіла па “Ленинградскому делу». — *Л. М.*) і інш. Усё гэта не спрыяла творчаму настрою. Да таго ж гадоў 20 з лішкам таму назад наш агульны прыяцель З. (А. Звонак. — *Л. М.*) сказаў, што пачынаць мне ўжо позна, і зусім адбіў ахвоту брацца за пяро. Так вось і сталася. Калі з’явілася шмат часу, пачала зрэдку крэмаць паперу, але гэта толькі для сябе. Так што няма чаго і крыўдзіцца...”²¹.

Думаецца, гаворка ідзе пра адказ А. Звонака Наталлі Вішнеўскай менавіта на той ліст, у якім былі дасланыя вершы. Шкада, што ніякай падтрымкі паэтка не атрымала, як не атрымалі яе амаль у гэты ж самы перыяд (канец 50-х – пач 60-х гг.) З. Бандарына і яе творчасць. Гэта тым больш крыўдна, бо гаворка ідзе як мінімум пра былых паплечнікаў, калег па літаратуры.

Што тут можна сказаць? Акалічнасці ніяк не спрыялі вяртанню пасталелых дзяўчат у паэзію, ніхто іх там асабліва не чакаў. Тым больш варта працягваць працу ў гэтым накірунку, каб пазбавіць гісторыю беларускай жаночай паэзіі “перарваных сувязяў”. Дарэчы, гэта датычыцца і больш позніх твораў З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай і Я. Пфляўмбаўм.

Сёння гэтыя тры яркія паэткі па-новаму раскрываюцца і асэнсоўваюцца з улікам новых звестак, даследаванняў і публікацый, а самае галоўнае, сваіх твораў, якія, маем надзею, паступова вернуцца ў шырокі літаратурны ўжытак.

²¹ Ліст Н. Вішнеўскай да С. Грахоўскага ад 1 ліпеня 1981 г. // “Я не плакала, бо не ўмею...”: Лісты Н. Вішнеўскай да Сяргея Грахоўскага. Публікацыя Л. Маракова. — «Голас Радзімы», 1999, №27 (8 ліпеня). — С. 5.